

КОНЦЕПТУАЛЬНА ПРИРОДА ОБРАЗНОГО ПРОСТОРУ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ У СВІТЛІ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Настенко Світлана Василівна,

канд. філол. наук, докторант

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджується концептуальна природа образного простору поетичного твору крізь призму когнітивної лінгвістики. Аналізується зміст ключових понять "архетип", "концепт", "образ" у рамках антропоцентричного підходу.

Ключові слова: простір, антропоцентризм, концептуалізація, архетип, концепт, образ, концептуальна картина світу.

Протягом останніх десятиліть дослідження концептуального простору поетичних текстів перебуває у центрі уваги лінгвістичної науки. У контексті інтеграції енциклопедичних і лінгвістичних знань, пов'язаних з інтерпретацією поетичного мовлення й виокремлення в ньому образного простору, концептуальна природа образу має неоднозначні та багатопланові інтерпретації.

Актуальність нашого дослідження зумовлена відсутністю єдиних поглядів на зазначену проблематику й полягає у визначенні в межах антропоцентричного підходу основних складових образного простору поетичного тексту у світлі етнокультурного та лінгвокогнітивного підходів.

Метою запропонованої статті є визначення концептуальної природи образного простору і встановлення базових концептуальних структур, які формують зміст образів поетичного твору.

Об'єктом вивчення є концептуальна природа образу, яка осмислюється під кутом зору антропологізму у мовознавчій науці.

Предметом аналізу є лінгвокогнітивний аспект змісту образного простору у поетичному тексті.

Новизна даного дослідження полягає у спробі теоретичного обґрунтування концептуальної природи образу з точки зору когнітивної лінгвістики. Ця методика розроблялася у працях таких зарубіжних і вітчизняних лінгвістів, як М. М. Болдирев, О. М. Братель, А. Вежбицька, І. О. Голубовська, В. А. Маслова, Р. І. Павільоніс, А. М. Приходько, О. О. Селіванова та ін., що послужило теоретичним підґрунтям у процесі вивчення даної проблематики.

Дослідити ментальну сутність як складову частину загальної структури знань про навколишній світ, що носить енциклопедичний характер, означає подати опис еталонного ментального образу, який міститься у свідомості людини [Голубовська 2004, 18].

На думку А. Вежбицької і В. М. Богуцького, простір розглядається як одна з базисних категорій людського світосприйняття і свідомості; визначаючи фізичні межі, у рамках яких розгортається людське життя; простір, разом з часом, входить до числа тих фундаментальних понять, які підлягають лексикалізації, за допомогою яких люди сприймають, осмислюють, відтворюють світ [Богуцький 2012, 13; Вежбицкая 1999, 273–332].

Одним з ключових понять сьогоднішньої лінгвістики є концепт, який інтегрує в собі художні образи. М. М. Болдырев наголошує на принципі антропоцентричності концептів, які можна представити як певні семантичні структури репрезентації знань, зорієнтованих на відображення світу людини [Болдырев 2001, 20]. У процесі ознайомлення з реальністю у свідомості людини утворюється певна картина світу (з вербальною та образною складовими), яка є унікальною для кожної окремої взятої людини, для будь-якої мови [Таценко 2006]. Концептуальна система представлена низкою концептів у свідомості людини, що відтворює у вигляді структурованих знань уявлення про навколишню дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини. Концептуальна система фіксує інформацію, яка поступає в мовній формі та невербальним шляхом і ототожнюється з концептосферою (сукупністю концептів нації) [Селіванова 2011, 302]. У поетичному творі, який є витвором письменника, поетичні твори містять не один, а декілька об'єктивованих концептів, вибір яких зумовлений комунікативною метою поета і сконцентрований на створенні емоційно-психологічної атмосфери [Мороз 2012, 128]. Таким чином, результатом концептуалізації є утворення концептуальної системи, а антропоцентричність виявляється в метафоричному виявленні концептуальної системи. Оскільки автор художнього тексту належить до певної спільноти (народу), він мислить відповідними концептуальними домінантами, які стають основою його розумового процесу, що реалізуються в текстах у вигляді індивідуально-авторських концептів. Отже, утворення концептуальних домінант художнього тексту можна представити як процес, в якому створюються умови для освоєння ключових концептів культури певного народу на певному часовому відрізку [Плаксина 2012, 153].

У фокусі нашого дослідження іспанська поезія XII–XX століть, об'єднана ключовими концептами, які інтегруються у мегаконцепті ІСПАНІЯ.

Українська дослідниця Л. В. Губа підкреслює, що аналізуючи концепти в художніх творах, слід звертати увагу на можливий прихований зміст, на конотації та асоціації, викликані даним художнім концептом шляхом дослідження мовних засобів, що відіграють роль у конструюванні семантичної структури всього твору [Губа 2011, 76–77]. Проте, простежуючи дані закономірності, слід враховувати першообрази – архетипи свідомості, які складають основу концепту і всього концептуального простору.

За О. О. Селівановою, архетип – це первісна вроджена психічна структура, вияв родової пам'яті, історичного минулого етносу, людства, їхнього колективного позасвідомого, що забезпечує цілісність і єдність людського сприйняття й виявляється у вигляді архетипних образів [Селіванова 2011, 40]. К. Г. Юнг був першим психологом, який увів термін "архетип" на початку XX століття. Він розподіляє архетипи на психологічні (ті, які походять із пам'яті роду) і культурні (ті, які створювалися культурним досвідом людства). Лінгвістична концепція образу належить таким дослідникам, як Н. Д. Арутюнова, В. В. Виноградов, Л. Ю. Щерба, В. Г. Гак та ін. В. А. Маслова вважає, що образ як ідеальне суб'єктивне утворення не міститься в самому тексті безпосередньо. У тексті містяться лише знаки, що заміщують об'єкти. Образ виникає під впливом знака на базі тієї інформації, яку повідомляє знак – це і

є первинним образом. Проте по відношенню до художніх образів їх можна назвати вторинними. У цьому сенсі кожне слово образне, або може викликати образ, що зберігається у пам'яті чи утворюється шляхом трансформації досвіду (уяви), а будь-яке слово, що потрапляє в художній текст, може стати художньо-образним, естетично значущим [Маслова 2010, 60]. О. М. Братель розглядає співвідношення архетипу (одиниці доконцептуального знання), концепту (одиниці концептуального знання) і словесного поетичного образу (одиниці постконцептуального (вербального) знання) у тріаді: архетип – концепт – словесний поетичний образ. "Архетип репрезентується як найзагальніша та найглибша складова словесного поетичного образу, що виникає несвідомо та об'єктивується в словесному поетичному образі через розгортання усвідомлених концептуальних схем. Архетип вважається універсальним елементом колективного несвідомого, що втілюється в словесних поетичних образах, які можуть вербалізувати як універсальні, так й етнонаціональні концепти. Оскільки словесний поетичний образ формується на основі архетипної моделі, його глибинний зміст визначається через аналіз його доконцептуальних складових – архетипів. Образний простір еволюціонує залежно від особливостей культури, проте всі образи актуалізують певні архетипи як відлуння міфологічного світогляду" [Братель 2009, 48–50]. Так, концепт – це культурне утворення, що має етноспецифічне підґрунтя, а його семантико-когнітивна база має загальнокультурний і наднаціональний характер [Приходько 2008, 54], тим самим концепт виступає акумулюючим елементом у світі культури й індивідуальних смислів. З плином часу, за твердженням Р. І. Павільоніса, світосприйняття змінює свої вектори, проте утворюється ядро концептуальної картини світу, яке є сталим з огляду на принцип концептуальності інформаційних смислів [Павиленис 1983, 79]. У поетичному тексті словесний поетичний образ активізує в читача образ завдяки втіленню в ньому тієї чи іншої риси або ознаки, характеристики, властивості, а вона, в свою чергу, передається в образі різними частинами мови: іменником, прикметником, дієсловом тощо [Колесова 2012, 111].

Висновок. Таким чином, архетип, концепт і образ виступають ключовими ланками у процесі концептуалізації смислів у тексті. Вони є основними складовими поняттями у системі образного простору, що еволюціонує разом з етнокультурними змінами.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у структуруванні концептів у рамках мегаконцепту ІСПАНІЯ і встановленні текстотвірних засобів вираження цього мегаконцепту у вербалізації образного простору іспанської поезії XII – XX століть.

В статье рассматривается концептуальная природа образного пространства поэтического произведения сквозь призму идей когнитивной лингвистики. Анализируется содержание ключевых для исследования образной природы текстового пространства понятий "архетип", "концепт", "образ" в рамках антропоцентрического подхода.

Ключевые слова: пространство, антропоцентризм, концептуализация, архетип, концепт, образ, концептуальная картина мира.

The article deals with the conceptual nature of image space of the poetic piece through the prism of the ideas of cognitive linguistics. The content of the key notions of "archetype", "concept", "image" taken under anthropocentric point of view is displayed.

Key words: space, anthropocentrism, conceptualization, archetype, concept, image, cognitive model of the world.

Література:

1. *Богуцький В. М.* Мовні моделі простору як культурно-національний феномен (на матеріалі української, англійської та іспанської мов) / Вадим Миколайович Богуцький // *Studia Linguistica* : [зб. наук. пр.] / відп. ред. І. О. Голубовська. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2012. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 13–22.
2. *Болдырев Н. Н.* Антропоцентричность языка с позиций разных культур / Николай Николаевич Болдырев // *Филология и культура : материалы III Междунар. научн. конф.* – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2001. – Ч. 1. – С. 15–20.
3. *Братель О. М.* Словесні образи в аргентинській поезії кінця XIX – першої половини XX ст. : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук : 10.02.05 "Романські мови" / Олена Миколаївна Братель ; КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 204 с.
4. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков / Анна Вежбицкая ; [пер. с англ. Алексея Дмитриевича Шмелева ; под. ред. Татьяны Вячеславовны Булыгиной]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 776 с.
5. *Голубовська І. О.* Етнічні особливості мовних картин світу : [монографія] / Ірина Олександрівна Голубовська. – [2-е вид, випр. і доп.]. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
6. *Губа Л. В.* Ключові екзистенційні концепти у філософських оповіданнях Германа Гессе / Л. В. Губа // *Проблеми семантики слова, речення та тексту* : [зб. наук. пр.] / відп. ред. Н. М. Корбозєрова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 26. – С. 76–83.
7. *Колесова А. О.* Гештальт-аналіз художнього образу КОХАНОЇ / КОХАНОГО в англомовних поетичних текстах XIX–XX століття / А. О. Колесова // *Нова філологія* : [зб. наук. пр.] / відп. ред. В. М. Манакін. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – Вип. 52. – С. 110–111.
8. *Маслова В. А.* Образ и поэтический образ как категории сознания / Валентина Авраамовна Маслова // *Концептуальные исследования в современной лингвистике* : [сб. ст.] / отв. ред. М. В. Пименова. – СПб. ; Горловка : ГГПИИЯ, 2010. – Вип. 12. – С. 58–66.
9. *Мороз О. Л.* Комбінаторика концептів як лінгвокогнітивний механізм реалізації тональності поетичного тексту / О. Л. Мороз // *Нова філологія* : [зб. наук. пр.] / відп. ред. В. М. Манакін. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – Вип. 52. – С. 127–130.
10. *Павиленис Р. И.* Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка / Р. И. Павиленис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.
11. *Плаксина І. Ю.* Концептуальні домінанти як складова художнього тексту / І. Ю. Плаксина // *Нова філологія* : [зб. наук. пр.] / відп. ред. В. М. Манакін. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – Вип. 52. – С. 152–154.
12. *Приходько А. М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
13. *Селіванова О. О.* Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
14. *Таценко Н. В.* Теоретичні засади антропоцентризму мовних інновацій [Електронний ресурс] / Н. В. Таценко. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/8833/97>.